

HITELES TOLLHEGY, AKIVEL A JÓ ISTEN ÍR

A régi eseményekről tudósító, korabeli emberek gondolatait visszaadó, megsárgult lapok közötti bűvárkodás izgalmát sokan ismerjük. És a kutatott korban élt személyek által érintett, használt tárgyak elérhető közelségből való szemlélésének örömét is. A Leányfalun élő Szász István Tas ilyen élményekkel tudja megajándékozni a hozzá betérőt. Sőt, ennél sokkal többel is. Hiszen a két világháború között Erdélyben megjelent Hitel folyóirat tárgyalóját és szalonját (is) hűen rekonstruáló, messzemenő igényességgel berendezett házi múzeumában és galériájában szívesen kalauzolja vendégeit. A kommunista diktatúra idején szülőföldjéről távozni kényszerült orvos-író-szerkesztő tulajdonképpen kolozsvári szülői házát (azaz annak a korabeli tárgyakkal felszerelt hasonmás belterét) alakította ki Leányfalun, így a Gyulai Pál utca 9b. szám alá bekopogó látogató nemcsak időben, de térben is jó nagy utazásra kap meghívást. A kolozsvári Vulcan (akkor Cserei) utcai ház nemcsak a háromtagú családnak, de a korabeli erdélyi magyar szellemi élet meghatározó hányadának, a Hitel szerkesztőinek és szellemi körének is igazi otthona volt. Az 1935-44 közötti eseményeket gyermekként átélő, a közelmúltban Márton Áron Emlékéremmel kitüntetett Szász István Tas doktor vendégszeretetét és a múltat megidéző igényes elbeszélését magam is élvezhettem. S hogy a szó papíron is megszólalhasson, közben a hangfelvevő masinát is elindítottam...

Szász István Tas: A Trianon utáni Erdély első felnövekvő generációja, amelyik ismerte már a balkano-bizantin viszonyokat és megtanult románul, román egyetemet végzett, elhatározta, hogy egy nagyon komoly folyóiratot fog szerkeszteni. Először Makkai László és Venczel József hívta életre a „kis” *Hitelt*, majd Makkai Sándor „Nem lehet”-je és távozása után az otthon maradt Venczel József Albrecht Dezsővel, Vita Sándorral és Kéki Bélával együtt indítja útjára a „nagy” *Hitelt*. A nagy *Hitel* támogatója és házigazdája - a szerkesztők felkérésére - édesapám és édesanyám volt. Édesanyám a Janovits-féle kolozsvári magyar nemzeti színháznak alapító, vezető színésznője volt, ám az akkori szokás szerint, amikor férjhez ment, otthagyta a színpadot, és édesapám mellett elkezdte a dezmeri birtok vezetését. A dezmeri birtok nagyapámnak, Erdély és a keleti részek magyar királyi jószágkormányzójának és telepítési biztosának birtoka volt. Családi házuk Kolozsváron a Vörösmarty (Braşov) utca 1. szám alatt volt, ott nőtt fel apám. A *Hitel* indulása idején már túlvoltak a földreform okozta traumán. Édesapám nem tett hűségesküt és nem vállalt semmit, így hát elment ládabontónak egy angol céghez. Ott már 1935-ben vezető pozícióban volt, és eljutottak oda, hogy fel tudtak építeni egy villát a Vulcan utca - akkor - 11. szám alatt. Ez a ház lassan a kolozsvári és erdélyi magyar értelmiség találkozóhelyévé kezdett válni, tehát nem volt véletlen, hogy Albrecht Dezső és Vita Sándor szüleimet kérték meg, hogy támogassák és segítsék őket. Ezt ők készséggel elfogadták, és attól kezdve a házunk a *Hitel* otthona lett.

Ozsváth Judit: A *Hitel* alapítói talán fiatalabbak voltak az ön szüleinél, de ugyanahhoz a szellemi körhöz tartoztak.

Sz. I. T.: Igen. A *Hitel* ugyanis elsősorban nem folyóirat, hanem egy szellemi kör volt. Minekutána én ezt a témát kutattam, 220 olyan embert találtam, akik a *Hitel* három korszaka alatt ehhez a

szellemi körhöz tartoztak. E három korszak a következő volt: a rövid kis *Hitel* ideje (1935), aztán a nagy *Hitel* 1936-1940 között, majd pedig az 1940-1944 közötti időszak. Megjegyzem, a harmadik időszakot én önkényesen választottam külön, amit a profi irodalom- és sajtótörténészek szó nélkül elfogadtak. Az általam írt *Hitel*-könyv címe *Beszédes hallgatás, avagy Három Hitel és ami utána következett*, hiszen ebben a kötetben az elhallgatás története is ott van, s talán ez a legérdekesebb és a legsokatmondóbb belőle.

A nagy *Hitel* elindítása előtt a szerkesztők Szekfű Gyulától és Németh Lászlótól kértek tanácsot, akik a *Magyar Szemlét* ajánlották mintának. Így mindkét folyóirat eleve Széchenyihez nyúlik vissza.

Másik feladatomban tekintem a *Hitel* mondanivalójának tolmácsolását.

Szász István Tas házi múzeumában a hitelek egy részét ábrázoló triptikkonál

Nemrég jelent meg a Kairosz Kiadónál a *Palackposta Erdélyből* című könyvem, ez a kis *Hitelt* és a nagy *Hitel* legelejét (első számát) dolgozza fel. Ha élénk érdeklődés lesz iránta, és Isten segít és éltet, mind a tíz évet feldolgozom.

Az említett 220 ember kétharmada író és költő volt, egyharmada egyéb értelmiségi. Ez az arány aztán változott, és a vége felé talán kiegyenlítődött. Ennek a szellemi körnek a „terméke” volt tehát a folyóirat. A hitelek sokszor hajnalig ültek és beszélgettek a házunkban. Kós Károly itt ült, ezen a széken, Dsida mellett. Károly bácsi ebből a kis kerámia vedrecskéből itta a kávéját, s ha kiürült, így szólt anyámnak: „Húgomasszony, fogy a kávé!” És akkor anyám újratöltötte a kis csuprot. Mivel az, amit kitaláltak, megbeszéltek és leosztottak, nem férhetett bele egy folyóiratba, a *Helikkon* és a *Pásztortúzzal* munkamegosztásban dolgoztak. Az 55 helikonosból 18 aktív, részt vevő tagja volt a *Hitelnek*, Kemény János báró volt az egyik legaktívabb. Persze a többiek közül is sokan szimpatizáltak vele. Megjegyzem, anyám még 93 éves korában is emlegette „Jánoska” kérdését: „Mondja, Idi, hogy csinálja maga ezt? Nálunk a kastélyban egy évben egyszer jönnek össze a fiúk és utána hetekig fel van fordulva minden, magánál meg állandóan itt vannak, hogyan lehet ezt

kibírni?"

O. J.: Ön egészen kicsi gyermek volt az említett időben...

Sz. I. T.: A nagy *Hitel* indulása után két évvel születtem, 1938-ban. Már születésem előtt óriási öröm volt a családban, hogy mégis lesz gyerek. És a hitelesek eldöntötték, hogy ha lány leszek, akkor Vita Sándor lesz a keresztapa, ha pedig fiú, akkor Albrecht Dezső. Fiúként édesapám vallásában reformátusnak keresztelt Tavaszai Sándor püspökhelyettes. Ha lánynak születtem volna, Márton Áron végezte volna a keresztelési szertartást. Nem így lett, de azért ő már születésem napjának délutánján feljött hozzánk és megáldott. „Légy jó magyar ember!” -mondta. Dedikált képet is őriztünk tőle az ágyam fölé akasztva, amíg aztán el nem kellett dugni. Albrecht Dezső lett a keresztapám. Sajnos nagyon keveset tudtam örülni a keresztapaságának. Néhány gyerekkori emléket őrzök vele kapcsolatosan és egy Párizsból titokban küldött pszichiátriai tankönyvet. És a leveleit. Kis múzeumomban egyébként gyűjtöm az adatokat róluk, itt van például egy Vita Sándor-hagyatékkötet. Szépen összegyűlt az anyag Sándor bácsiról.

Sándor bácsiékat halálukig pátyolgattam. És mindenkié ugyanígy megvan. Albrecht Dezsőtől van néhány ereklye is, amiket az inasa hozott el hozzám saját halála előtt. Annak idején anyám, mint a *Hitel* háziasszonya, minden évben kalotaszegi kötésben megkapta tőlük összegyűjtve a folyóiratszámokat. A *Hitel* magyarországi újraindulása után én is elkezdtem gyűjteni a lapszámokat, és félévenként ugyanúgy kalotaszegi varrottasba kötöttem őket. Hiánytalanul megvan valamennyi. Itt vannak a *Hittel* kapcsolatban megjelent cikkek és az elmúlt 26 év alatt e helyen tartott rendezvények leírásai, beszámolói is. Huszonhat éve szervezem ugyanis az országosan is ismertté vált *Erdélyi művészek Leányfalun* című kiállításorozatát, nagyközönséggel, egy ideje irodalmi estekkel is egybekötve. De visszatérve: szüleim házában folyt a napi hiteles munka, és ott voltak a heti szerkesztőségi gyűlések. Édesanyám aztán minden hónapban rendezett egy nagy *Hitel*-estélyt, mely már nyitottabb volt, s a kolozsvári magyar szellemi élet jelentős eseményének számított. Ez így ment éveken át. És az életüknek ez volt a középpontjában. Én sajnos csak apróbb töredékekre emlékszem abból az időből. Van viszont egy olyan dolog, melyet nem emlegetnek, pedig ki kellene hangsúlyozni. Hogy azok a hitelesek, akik életben maradtak és nem távoztak Nyugatra, alapvető mértékben járultak hozzá az új erdélyi értelmiségi generáció felneveléséhez. És ezt épp a saját hitelességükkel, példájukkal tették. Így hát a *Hitel* tovább élt, anélkül, hogy kimondták volna.

Édesapám, Szabó T. Attila, Fülöp Antal Andor és Vámszer Géza például úgy tartották a kapcsolatot egymással, hogy minden kedden sétáltak a városban. Csak így tudtak beszélgetni, mert mindegyikük lakását lehallgatták. Beszélgetés közben sós peracet rágtak, úgy is hívták magukat tréfásan, hogy a „perecsek”. Gyerekkoromból jól emlékszem arra, hogy a Farkas utcai templomban hallgatott istentisztelet után a Farkas utcában sétáltunk, és a „nagyok” beszélgettek. Én hallgattam, füleltem őket. De István-napra a nehéz időkben is feljött a társaság. Emlékszem, havas telek voltak mindig Kolozsváron, és a város jelentős része a Vulcan utcában ródlizott. Én is ott ródliztam a többi gyerekekkel, és láttam, hogy jönnek a vendégek. Időnként aztán bementem egy-egy süteményre vagy valami egyébire. Mindenki külön időpontban érkezett és távozott. Persze mindent lehallgattak. László Dezső perében állítólag pontosan benne volt, hogy mit beszéltek nálunk, és azt is megmondták, hogy ki melyik széken ült. Ezt a *Hitel* utóéletének mondjuk, de nem utóélet volt ez, mert bár a lap nem volt, a szellemi kör otthon maradt tagjai éltek, és hát elvitathatatlan kisugárzásuk volt Erdélyben. Említsük csak Szabó T. Attilát, Szabédit vagy Márton Áront. Márton Áron maga az

élő *Hitel* volt!

O. J.: Gondolom, hogy a hitelek beszélgetései e körül a gyönyörű faragott asztal körül zajlottak. Szólítsuk most meg ezt az asztalt!

Sz. I. T.: Az asztal körül ültek a nagyok, a fiataloknak pedig fekete padokat hoztak. Azok is megvannak nekem, de itt most nem férnek el. Az egész ház megtelt velük. Sajnos a *Hitel* gyönyörű kötésű vendégkönyve eltűnt, ez volt szüleim egyik legnagyobb keserve. Hatalmas anyag volt felhalmozva benne, bejegyzésekkel, írásokkal, dátumokkal. A sok ezer holdat nem siratták úgy a szüleim, mint a vendégkönyvet. Apám az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) pincéjébe menekítette, s onnan elvitték. Kós Károly nagyon tekintélyes tagja volt a társaságnak. Őt Albrecht Dezső keresztapám hozta be, mert ő is bánffyhunyadi volt, és aztán Károly bácsi ott ragadt. A magyar négy év alatt aztán már a fia is bedolgozott a *Hitelbe*.

O. J.: Kós Károly idősebb is volt náluk, hiszen a hitelek huszonévesek voltak.

Sz. I. T.: Igen, végzős huszonévesek voltak, de aztán együtt vénültek a *Hittel*. Ez a kör kétségkívül az erdélyi magyar értelmiség vezető derékhada volt. Ezek az emberek nemcsak írtak. Sok egyéb is itt dőlt el, e körül az asztal körül. A szüleim és a hitelek mesélték nekem, hogy a Vásárhelyi Találkozót is itt szervezték meg. Úgy mondták, hogy 1937-ben Tamási Áron leült ide, és magához ragadta a vezetést. A Balogh Edgárék-féle történet tehát mese. Lőrinczi Laci bácsi, az utolsó élő hiteles, aki tavalyelőtt télen halt meg Szardínia szigetén, is megerősítette állításomat. Neki küldtem el először a *Hitel*könyvem kéziratát. Laci bácsi mondta, hogy a dimitrovi politika a kommunista Internacionáléban akkor vette azt a fordulatot, hogy mindenhová be kell épülni a pártnak, és népfrontos vonalon kell a társadalmat kézbe kaparintani. Ezért ők valóban akartak szervezni egy találkozót (és ezt az adysok körében tényleg hangoztatta Balogh Edgár), de annak semmi köze nem volt a Vásárhelyi Találkozóhoz. Ezt ők úgy hidalják át, hogy Tamási Áron Balogh Edgárral feleselve, de mégiscsak az ő hatására, 1936 áprilisában a *Brassói Lapokban* elindítja *Cselekvő erdélyi fiatalok* című cikksorozatát, és az egyik cikk címe az, hogy *A Hitel fiataljai*. Ott elmondja, hogy kellene egy ilyen találkozó, majd - mivel a *Hitelt* tartja a korszak legnagyobb szellemi teljesítményének, s ezt ott le is írja - eljön hozzánk, elfoglalja ezt a széket, és itt beszélnek meg mindent. A Vásárhelyi Találkozó szervezésének minden apró munkáját a *Hitel* végezte. Asztalos Sándor ügyvédi irodáját bocsátotta rendelkezésükre, Vásárhelyen pedig az Apolló Palotát vették ki. Gyakorlatilag mindent ők csináltak. A megnyitó beszédet Tamási Áron tartotta, a vitaindító nagy előadást pedig Albrecht Dezső. Aztán egyedül a *Hitel* közölte egybegyűjtve az ott elhangzott majdnem komplett anyagot. A Vásárhelyi Találkozót tehát a *Hitel* szervezte, de Balogh Edgárék - mivel valóban volt egy ilyen szándék részükről - egy ilyen ügyes fordulattal maguk felé irányították a figyelmet. Erre később sokan rásegítettek. Sokan próbáltak Balogh Edgárnak hódolni, és ezért elmagyarázni, hogy ezt tulajdonképpen ő csinálta. Ezeket a kérdéseket részletezem is a könyvemben. Amúgy a Vásárhelyi Találkozóról a magyarországi *Hitelben* tavaly ősszel megjelent egy nagyobb tanulmányom. Aztán a *Korunkban* is megjelent a tavalyi kolozsvári előadásom anyaga, ott is megírtam a valós Balogh Edgár-történetet. Kényes kérdés ez, hiszen Balogh Edgár tényleg megpróbálta megsemmisíteni a *Hitelt*. A *Hitel* vonala inkább jobb-, mint baloldali volt, ugyanakkor befogadó és toleráns vonal. Ennél az asztalnál ült Szakasits Árpád is, hiszen amikor Kolozsváron járt, a hitelek fogadták, és itt nyugodtan elbeszélgettek vele. Az asztalhoz köthető következő esemény az 1940-es bécsi döntéshez kapcsolódik. A döntés meghozatala előtt, a

honvédség bevonulása előtti napokban Teleki Pál már Kolozsváron tartózkodott, vagy órák kérdése volt az érkezése. Aztán Teleki Ernőnél szállt meg. Akkor a hitelesek összeültek ennél az asztalnál, és egy memorandumot készítettek arról, hogy milyen kisebbségi politikát javasolnak Telekinek Erdélyben. (Kutatásaim során azt is megtudtam, hogy Teleki -mivel Kárpátalját már előbb visszacsatolták - kidolgozott egy komplett autonómiát a ruszinoknak. Ennek életbe léptetését aztán a német vonal megakadályozta. A ruszin értelmiség jelentős része állítólag ma is Magyarországot tekinti anyaországának. Tehát a ruszin értelmiség színe-java úgy viszonyul Magyarországhoz, mint az erdélyi magyarság. Őket Magyarországtól szakították el. Ők nem ukránok.) Tehát itt készült ez a memorandum, melyet Teleki Ernő adott át Teleki Pálnak. És Teleki Pál számára ez meghatározó volt, teljesen egybecsengett az ő elképzeléseivel. Amit csak lehetett, megvalósított ebből a memorandumból. Romániában például a román kötelező tantárgy volt a magyar iskolákban. Román többségű területeken csak románul tudó közhivatalnokot lehetett kinevezni. A MÁV-alkalmazottnak románul kellett tudnia. Székelyföldön jártamban utánaérdeklődtem ennek az időnek az öregek körében. A csíkcsicsói jegyárusnő rokona ezt mondta nekem: „Jaj, nagyon szigorúan vették akkor, doktor úr! Mert az én nagynéném egyszer rászólt egy rományra, hogy beszéljen magyarul, és kitették az állásából ezért.” Láttam érettségi bizonyítványt is, melyben ott szerepelt a román nyelv, osztályzattal. Ezek tehát nem mesék. A memorandum tehát itt készült. De hadd meséljek el egy ehhez kapcsolódó 1990 utáni történetet. Egyszer Leányfalun kiállítást szerveztek Ion Tolannak, a kedves, idős aradi szobrászművésznak. Ő sokat dolgozik Magyarországon, a feleségének valami rokonsága él itt, Leányfalun. Kiállította a szobrait, de utána a helybéli notabilitások nem sokat törődtek vele. Nem az én programom volt, de látva a fogadtatást, elhívtam magamhoz és megkínáltam vacsorával őket. A művészt ráültettem Kós Károly székére, és érdeklődtem tőle, ismeri-e annak a széknek a gazdáját? Keveset tudott, s én elmondtam neki, kicsoda Kós Károly, és elmeséltem a memorandum történetét is. Az öreg nézett rám, s azt mondta, ő ezt nem így tudja. Mondtam neki, hogy nyugodtan nézzen utána. Hát elkezdtek folyni a könnyei. Mikor elmentek, ölelgetett. S amikor négy hét múltán jöttek vissza leszedni a kiállítást, telefonáltak, hogy a mester szeretne találkozni velem. Természetesen mentem, és meglepetésemre egy szobrot ajándékozott nekem. De térjünk vissza az asztalhoz. Eljöttek a nehéz évek, a háború vége felé közeledünk. Ekkor öt jobb- és öt baloldali találkozott, hogy megbeszélje, miként kellene a Gestapo elől kimenekíteni a Kolozsváron bebörtönzött hatvan politikai foglyot. A jobboldaliak mindegyike hiteles volt, köztük édesapám is. Itt tárgyalták tehát meg a kérdést, és utána a hitelesek Dálnokyval elintézték a foglyok két részletben való szabadítását. Aztán jött az összeomlás. Apám emlékirataiban megtaláltam a német vonal által kierőltetett erdélyi offenzíva leírását. Bánffy Miklósnak és Erdély kormánybiztosának közbenjárása mellett ismét a hitelesek intézkedtek Dálnokynál Kolozsvár megmentése érdekében. Belátták, hogy a környező magas hegyek miatt értelmetlen védeni a várost. Dálnoky el is intézte Horthy Miklósnál, hogy Kolozsvárt puskalövés nélkül adták meg, és így megmenekült a város. Annyi történt, hogy a németek felrobbantották a Szamos-hidat. Utána apám vezető szerepet játszott a város ellátásának megszervezésében. Ugyanígy említhető a háborúból való kiugrás is. A *Hitel* munkatársainak köszönhető a Faragó-féle béketárgyalás előkészítése, a Horthyhoz intézett „negyvenek memoranduma” és az is, hogy Kolozsvár nyitott várossá vált. Ezzel a beadvánnyal jött létre tulajdonképpen az Erdélyi Magyar Tanács, Teleki Béla elnökletével. Közismert, hogy Teleki Pált ma is sokan támadják. A *Palackposta Erdélyből* című, most megjelent könyvemben leírtam pár dolgot Telekivel kapcsolatosan, a *Hitel* vonatkozásában. Teleki Pál első perctől kezdve háborúellenes és a német

náci háborús politika ellenes volt. Ő próbálkozott az angolszász vonallal, de azt visszautasították. Erről írások vannak. Még a Kádár-korszakban megjelent magyar-brit titkos tárgyalásokról szóló irodalomban is van erre vonatkozó adat. Akkor nem titkolták, most jobban elhallgatják. Teleki kérésére az volt a válasz, hogy lehetetlen Magyarország angolszász orientációja, mert abban az esetben 800 000 magyarországi zsidó kerül veszélybe. Nyilvánvaló, hogy ez csapdahelyzet volt. Igazuk volt, de utóbbi így is, úgy is bekövetkezett. Azt is belátom, hogy földrajzilag lehetetlenség lett volna. Teleki Pál aztán továbbvitte ezt az orientációt, amikor újra elvállalta a miniszterelnökséget. Géza unokája mesélte nekem, aki itt építkezik Kisorosziban, hogy Teleki Pál ezt mondta a családjának: „Elvállalom ezt a miniszterelnökséget, de tudjátok meg, hogy ez a halálat fogja jelenteni.” Ő tehát tudta, mit vállal fel. És végig is vitte ezt a vonalat, de nem volt kellő támogatottsága. A német oldal nagyon erős volt. A bécsi döntés után aztán behívott erdélyi képviselőket. Még román is, de az nem ment el. A magyarok közül négy hitelest hívott be: Albrecht Dezsőt, Vita Sándort, Mikó Imrét és Teleki Bélát, és kieroeltette az Erdélyi Párt létrehozását. Ennek elnöke Teleki Béla, főtitkára pedig Mikó Imre volt. Az Erdélyi Párt Teleki Pál halála után is kitartott az ő politikája mellett. Különben Nyíró József is ilyen székelyföldi behívott volt. Ő elkövette azt a butaságot - persze könnyű most ezt mondani, anakronisztikusan -, hogy azt mondta, ő t a székely nép küldte oda, és neki kötelessége ott maradni. És ő Szállassy hatalomra kerülése után sem mondott le. Ugyanakkor az égvilágon semmit sem csinált. Két felszólalása volt, egy a múzeum meg egy az iskola ügyében, majd mondott egy beszédet a magyar írók németországi meghívása és pazar ellátása után. Erre aztán azt mondják, hogy ő náci. Nyírónek semmi köze nem volt a nácikhoz! Nyíróvel kapcsolatosan egyébként nagyon érdekes dolgokat kutatott ki Kónya-Hamar Sándor. Szóval az Erdélyi Párt volt Teleki Pál támasza. A *Hitel* szellemi köre a bécsi döntés után közel kétszázra bővült. Sok magyarországi és más értelmiségi is csatlakozott. Ekkor már nem fértek el nálunk, ezért kibérelték a Főtér 5. szám alatti Erdélyi Kör termeit. Ezt is anyám rendezte be gyönyörű antik bútorokkal. Az Erdélyi Kör lett végül a *Hitel* klubhelyisége, a komoly dolgok viszont továbbra is nálunk folytak. Az Erdélyi Kör aztán az Erdélyi Pártnak is gyülekezőhelye volt. 1944-ben aztán -amint azt a Kriterion Kiadónál megjelentetett *Beszédes hallgatás* című könyvemben részletesen kifejtem - a *Hitel* besáro-zása és elhallgattatása következett. Megjegyzem, hogy apámék ekkor sem azt az utat járták, amit sok más értelmiségi vagy kolozsvári úri család. Amíg lehetősége volt rá, apám dolgozott. Mivel alapító tanár volt a Bolyai Egyetemen, a magyar oktatás megszűnésével kirúgták. Akkor átment a mezőgazdasági akadémiára, és onnan is kikerült. Ott átállt egy teljesen új tudományágra, a talajtanra, majd Csapó Józseffel megszervezte Románia talajtérképezését. Mikor az elkészült, és ki is képezték hozzá az embereket, őt kényszernyugdíjazták. A dél-erdélyi pusztá-kamarási birtokunkból 50 hektár megmaradt, ami miatt aztán éveken át félelemben éltünk. Ki volt készítve a hátizsák, a bakancs, de valahogy megúsztuk. Apámék arra mindig nagyon vigyáztak, hogy a *Hitel*-hagyaték érintetlenül megmaradjon.

O. J.: A *Hitel* köreiben első perctől kezdve ott voltak az egyháziak is. Ez fontos lehetett nekik.

Sz. I. T.: Igen, ezt nagyon fontosnak tartották. És nyilván a kisebbségi sors összekovácsoló hatású volt. A szellemi köröket, de a társadalmi osztályokat is összekovácsolta. Tehát horizontálisan és vertikálisan is centripetálisan hatott a kisebbségi nyomás.

O. J.: És ugyanilyen jellemző volt a határozott transzilván szellemiség, illetve lelkeség is.

Sz. I. T.: Feltétlenül. Éppen a könyvemet értékelő Albert Gábor kérdezte tőlem a minap, hogy

vajon ki lehetett az, aki először mondta ki, hogy „merjünk nagyok lenni”? Én úgy tudom, hogy Tamási Áron ezt a gondolatot Albrecht Dezsőtől vette át. Albrecht Dezső pedig idézőjelben használta, tehát ő is átvette valakitől. A legegyszerűsebb út talán Széchenyihez vezet, de nincs bizonyosságom arról, hogy hozzá köthetők ezek a szavak. Mindenesetre Tamási már nem használja idézőjelben. Ő egyszerűen azt írja, hogy merjünk nagyok lenni. Meg azt is, hogy az új magyar gondolatot Erdély kellene kimunkálja.

O. J.: Talán ma is lehetne ez így.

Sz. I. T.: Éppen ezt akartam mondani. És ezt nem az erdélyi mondatja velünk, az, hogy mi Erdélyben születünk, hanem az erdélyi tapasztalatunk. Mindenesetre Tamási Áronnak ez a vonala annak ellenére megmaradt, hogy akkor ők már rájöttek arra, hogy a Kós Károly bácsi-féle transzilvánizmus meghalt. Mert a transzilvanizmushoz három nemzet akarata kellett volna, és ebből kettő nem volt meg.

O. J.: Márton Áron szellemi nagysága mennyire volt letapintható ebben a körben?

Sz. I. T.: Emlékeim alapján nem tudok erre pontos választ adni, mert még kisgyerek voltam abban az időben. Én csak azt éreztem, hogy Márton Áron az általam ismert, Erdélyben élő hitelesek, és elsősorban a hozzám legközelebb élő szüleim, a nagyon élénk szellemi életet élő katolikus anyám és a református apám számára megfellebbezhetetlen tekintély volt. Amit Márton Áron mondott, az volt „a”. Szüleimmel különben később is üzeneteket váltott, nagyszüleim gyémántlakodalmára pedig gyulafehérvári misebort küldött.

O. J.: A *Hitel* kényszerű elhallgattatása után nyilván nagy úr maradt a Vulcan utcai lakásban is.

Sz. I. T.: Persze. Mellesleg a szüleim érdeme az, hogy a minket most körülvevő tárgyak 1944 után is megmaradtak. Édesapám segédmunkásként dolgozott (almát cíánózott) Szamosfalván, anyám csodálatos kézügyességgel tervezte és kivitelezte az itt látható szobrokat, és Nyugatról behozott divatlapokat másolt. Romániában ugyanis akkor nem lehetett divatlapokat kapni. Meg mézeskalácsot sütött. Így mentették meg ezt a hagyatékot. Apám 1973-ban egy orvosi szerencsétlenség miatt (romlott gyógyszer adtak be neki egy műtét után) húsz percig a klinikai halál állapotában himbálózott, aztán magához tért, de már nem épült fel teljesen, és másfél év múlva, hetvennegyedik évében meghalt.

O. J.: Szülei egyetlen gyermekeként nyilván egyértelmű volt az ön számára ennek a hagyatéknek a továbbgondozása.

Sz. I. T.: Igen, rám maradt a feladat, és én tudtam, hogy szüleim mentő munkáját folytatni kell. Akkortájt körzeti orvosként dolgoztam, nehezen megközelíthető helyeken. Aztán bekerültem Kolozsvárra pszichiáterként, de hamar kiraktak abból az állásból. Pedig mentálhigiénés intézetet hoztam létre a Rákóczi úton. Háromszintes intézmény volt, nappali szanatóriummal, orvosi rendelővel, komoly orvosokkal, frissen diplomázott egészségügyi személyzettel. Kihelyeztek Kolozsborsára, ahol - tudott dolog volt, hogy - politikai pszichiátriát akartak létrehozni. Igazgatónak akartak kinevezni, de nem vállaltam. Amikor megkérdeztem az illetékes főorvost, miért szüntették meg a kolozsvári állásomat, és miért erőltetik a borsai igazgatóságot, vállamra tette a kezét és ezt mondta nekem: „Hallgass ide, Szász, tudjuk, hogy te egy rendkívüli fiú vagy, hogy nagyszerű dolgokat hoztál létre, de meg kell értened, hogy ebben a városban nekünk nincs szükségünk a

magyarokra." Erre én megköszöntem az őszinteségét és jeleztem neki, hogy ebben tudom, mi a további teendőm. Két hét múlva már kint voltam Budapesten, és ügyvédnél érdeklődtem az áttelepülési lehetőségeink felől. Megjegyzem, évszázadokra visszamenően az őseim mind pelegrinus természetű emberek voltak, aki elment az országból, az később mind visszajött. Nagypámat Lipcsében akarták tartani az egyetemen, hazajött. Apám Debrecenben végzett, mert Kolozsváron már nem volt mezőgazdasági akadémia, de ő is hazajött a nyomorúságba. Elképzelni nem tudtuk, hogy a mi családukból valaki elmenjen. Nekem mégis meg kellett ezt tennem. Viszont attól kezdve, hogy áttelepültem Magyarországra, itt is ugyanazt a munkát folytatom. Sőt, az az érzésem, hogy így többet tudtam tenni, mintha ott maradtam volna. Meg kell említenem, hogy még romániai életünk során törvényt hoztak a nemzeti vagyon sorsáról. Ez azt jelentette, hogy az értékes tárgyak továbbra is maradhattak magántulajdonban, de állami nyilvántartásba kerültek, és további sorsukról a tulajdonos nem rendelkezhetett. Ezért hát Kolozsváron és Erdélyben széthordtam a megmaradt értékeket. Eleinte úgy gondoltuk, hogy a 77 éves anyám Romániában marad, ezért az ő nevére írtuk a házat és mindent. Miután viszont nyilvánvalóvá lett számunkra, hogy nem akarnak nyomtatványt adni nekünk az áttelepüléshez, eldöntöttük, hogy anyámat is magunkkal hozzuk. Így fél év alatt meglett az útlevelünk. 1977. augusztus 17-én jöttünk el. Gyönyörű villánkat Dumitru Radu Popescunak utalták ki, ám őt Ceaușescu az Írószövetség elnökévé nevezte ki, így Bukarestbe költözött. Helyette aztán az egyetem orvosi és gyógyszerészeti karának dékánja, Proinov kapta meg. Ő ott is halt meg. Ma már harmadik tulajdonosa van a háznak. Közben persze visszaigényeltem, s bár a legfelsőbb bíróságon megnyertem a pert, mégsem fizetnek érte semmit. Mondják, hogy mivel új törvény jött, az ingatlan felbecsülése már átcsúszik ide. Amúgy 556 ezer euróra értékelték fel a házat. Ha egyszer megkapnám azt a pénzt, a nyolc unokám között osztanám el. De térjek vissza az áttelepülésünkre.

Az áttelepüléskor csak a hiteles dolgokat raktam a teherautóba. A családi bútorokat sajnos igen rövid idő alatt el kellett adnom. Hála Istennek, hogy a faragott bútort nem nyilvánították a nemzeti vagyon részévé. Viszont bekerült oda egy csomó kép, kerámiagyűjtemény, antik órák és egyebek. A bútort darabokra szedtük, és leraktam a teherautó aljára, majd mindenféle poros deszkákat tettem rá. A vámos így is megtalálta, és talán vissza is tartotta volna, ha az isteni gondviselés másként nem rendelkezik. Azzal volt szerencsénk, hogy a vámhoz kikísért Kiss Jenő fia, Zoli barátom, aki gyerekkori barátját ismerte fel a vámtisztben. Kicsit ránk ijesztett, de elengedte a faragott bútort. Magyarországon aztán előlről kellett kezdeni mindent. Nem volt könnyű időszak. Autóm sem volt, s nem is álmodtam arról, hogy egyhamar sikerül vásárolnom. De a jó Isten mégis kirendelte. Körzeti orvos voltam Pápakovácsiban, kis fizetéssel, de volt a körzetemben egy kolostor, s az ott élő egyik szerzetessel nagyon jó barátságba kerültünk. Bernád atya ezt mondta nekem: „Tasikám, te ezt így nem csinálhatod tovább, neked autóra van szükséged. Van orvosi kedvezmény, kocsit kell vened. Nincs semmi baj, ha nincs rávalód most, van a kolostorunknak némi összegyűjtött pénze, megvesszük az autót, aztán majd megadod az árát." Így hát az atyák pénzén vettem meg az autót, de a jó Isten elrendezte, hogy aztán volt is miből megadni. És akkor elkezdtek a piros Ladával átcsempészni a Romániában hagyott értékes tárgyakat. A teljes anyag áthordása közel húsz évig tartott. A Bakonyban tíz évig éltünk, ott sok érdekes és hasznos dolgot sikerült megvalósítanom. Mondhatom, egészen átszerveztem a falu életét. Mikor Pesten még kínlódtak a sífelvonó építésével, én sífelvonót építettem a falunak. Aztán lett sportcsarnok, turistaszálló és lóversenypálya is. A körzetben pedig négy rendelőt és orvosi lakást építettem fel. Magyarországi életünkben aztán

egymást követték a csodás események. A minket befogadó orvos kolléga például segített egy szentendrei telket vásárolni, amit majd jóval később erre a telekre cseréltem el. Az itteni állás elnyerése is valóságos csodának számított, hiszen két komoly riválist (a szentendrei tanácselnök lányát és a Pest megyei párttitkár öccsét) szorítottam magam mögé. Aztán itt is lehúztam tíz évet. Szolgálati lakásban laktunk, de azt a rendszerváltás idején fel akarták számolni. A fiam közben sportklubot akart létrehozni, és ehhez kinézte Gyulai Pál egykori tenispályáját és ezt a telket hozzá. Nem mesélem a részleteket, csak a történet végét: a szentendrei, időközben beltelekké nyilvánított területért megkaptuk ezt a helyet. Közben még 1977-78 telén összebarátkoztam Makovecz Imrével. A Kós Károly Céhet is együtt csináltuk. Aztán amikor aktuálissá lett az itteni építkezés, Imre kérte, hogy mutassak képeket a kolozsvári házról. „Ide figyelj, megpróbáljuk visszacsinálni azt, amit az oláhok elvettek tőled!” - mondta. Én meg azt válaszoltam, hogy egyelőre annyi pénzem sincs, hogy őt kifizessem. „Kifizeted a rajzoló, s aztán majd felépíted! Fel fogod építeni! Fel tudod építeni! Neked ezt fel kell építeni!” - mondta Makovecz. És meg is mutatkoztak ehhez a források. Egy Erdélyből elszármazott, külföldi munka után visszatért és a minisztériumban dolgozó kolléga - ismerve az akkorra már szép számú egészségpolitikai cikkeimet - egy, az alapellátás számára készítendő lap szerkesztésére biztatott. Megcsináltam, és szép sikere lett. Külföldi pályázati pénzből aztán egy másikat is újtára indítottunk, szintén sikerrel. Ezekből a pénzekből sikerült aztán elkezdni és folytatni ennek a háznak az építését. A munkák éppen addig tartottak, amíg az építkezés zajlott. Ez egészen biztosan nem véletlen. A ház felépülése után nyugdíjba mentem, és ezután kezdtem el alaposabban kutatni a *Hitel* folyóiratot. Megírtam a *Beszédes hallgatás* című könyvet, Boros Zoltán aztán a könyv alapján filmet is forgatott, melyet a televíziók vetítettek is. A *Hittel*lel kapcsolatos előadásaimmal bejártam Erdélyt, és Nyugat-Európában is sokfelé megfordultam. Most már másfajta előadásokat is tartok. Aztán jöttek az egyéb témájú könyveim is sorban: a nemzetpolitikai könyvek, a memoár, verseskötetek stb., most épp a huszadik kötetnél tartok. Ezt a házi múzeumot és galériát 2010. december 16-án avattuk fel, ekkorra Kádár Tibor kolozsvári festő barátom megfestette a *Hitel* szellemi körének 54 nagy alakját ábrázoló szárnyas oltárt. A képen a Vulcan utcai házunk is rajta van, s még én is ott vagyok. Külön felhívom a figyelmet Gaál Gábor és Balogh Edgár arcára ezen a tablón. Hát tud festeni Kádár Tibor! A múzeum mestergerendáján közel száz hiteles fotója látható, azoké, akik kiemelkedő szerepet játszottak a folyóirat életében. Persze az egykori lakás számos tárgya is itt van. A megnyitás óta aztán szép számban érkeznek hozzám a látogatók.

O. J.: E sok érték és gyönyörűség láttán ki kell mondanom, hogy egy megszállottan szolgáló emberrel állok szemben. Itt a lakás minden szeglete a múzeum részét képezi, szinte nem is hagyva teret a magánéletnek. Pedig az embernek magánéletre is szüksége van.

Sz. I. T.: Nekem ez a magánéletem. A „fizetség” pedig nem marad el, hiszen igazán szép dolgok történtek az utóbbi időben is. Tavaly május 30-ra például az Írószövetségnek szerveztem egy húsz előadásos *Hitel*-konferenciát. Ez előtt jóval, még 2011 februárjában elhatároztam, hogy a *Hitelt* valamiképpen előterjesztem a Magyar Örökség Díjra. Össze is állítom az anyagot hozzá, könyvet, filmet, tanulmányaimat, mások cikkeit, és egy dobozt készítettem neki, amit hurcoltam magammal, hátha valahol sikerül leadni. Tavaly február 5-én aztán elmentem a Százak Tanácsának soros ülésére. Sokan voltak, már nem jutott ülőhely nekem. Majd egyszer valaki felállt, és én leültem a helyére. Kiderült, hogy Bakos István, a Bethlen Gábor Alapítvány vezetője mellé ültem, akit addig nem ismertem személyesen. A „véletlen” úgy hozta, hogy itt megismerkedtünk, és én elő is

hozakodtam neki a hiteles tervemmel. Mondtam neki, hogy próbálom gondozni a *Hitel* örökségét, és éppen most is nálam van egy dokumentáció, amit szeretnék felterjeszteni a Magyar Örökség Díjra, de nem tudom, miként járjak el, hogy esély legyen, mert tudom, hogy több mint 2000 jelölt van. Azt mondta, hogy éppen neki kell benyújtani. Áadtam neki. Később még Juhász Judittal is beszéltem az ügyről egy írószövetségi gyűlésen, aki szintén támogatásáról biztosított. Aztán jó ideig semmi sem történt. Közben elérkezett a május 30-i konferencia, s ennek második blokkja zajlott éppen, amikor belépett az ajtón Bakos István. Egy ponton láttam, hogy szólásra jelentkezik, és meg is adtam neki a szót. Ekkor tette a bejelentést, hogy a Magyar Örökség Díj kuratóriumának ülése nyomán a Hitel Műhelyek Magyar Örökség Díjat kaptak. Megjegyzem, én úgy adtam be a pályázatot, hogy a jelenlegi *Hitelt* is belefoglaltam. Nagyon nagy örömöm ez a díj. Ma itt látható e kis múzeum falán, Tamási, Kós és Márton Áron székei fölött.

Most, november 15-én pedig az én „szülőföldet és magyar kultúrát éltető munkásságomat” Márton Áron Emlékéremmel jutalmazta a Bethlen Gábor Alapítvány. Márton Áron nevével fémjelzett díjat kapni hatalmas megtiszteltetést jelent nekem! Mindig azt mondom, hogy végtelenül szerencsés ember vagyok, mert nem kemény megpróbáltatások árán erősödik a hitem. Bár mindig hívő ember voltam, mégis azáltal vált egészen magától értetődővé a hitem, hogy megéreztem a saját kicsinységemet. Átélttem, hogy csupán egy kis eszköz vagyok az Isten kezében, annak a tollnak a hegye, amivel a jó Isten ír. Igen, hiszem, hogy az Isten így is működik.